

Сутність внутрішньогосподарського контролю: теоретичні засади та наукові підходи

& Питання, які розглядаються:

- Проаналізовано визначення сутності дефініції "внутрішньогосподарський контроль", приведені у вітчизняних і зарубіжних публікаціях.
- Уточнена економічна сутність внутрішньогосподарського контролю в ринкових умовах ведення господарства, обґрунтовано його роль та місце в системі управління.

Ключові слова: контроль, внутрішньогосподарський контроль, управління, сутність, аналіз.

& Вопросы, которые рассматриваются:

- Проанализированы определения сущности дефиниции "внутрихозяйственный контроль", приведенные в отечественных и зарубежных публикациях.
- Уточнена экономическая сущность внутрихозяйственного контроля в рыночных условиях ведения хозяйства. Обосновано его роль и место в системе управления.

Ключевые слова: контроль, внутрихозяйственный контроль, управление, сущность, анализ.

& Issues that are examined:

- The essence of the definition of "internal control", resulted in domestic and foreign regulations was critically analyzed.
- Refined essence of internal control in the farm market conditions. Defined its role and place in the management system.

Keywords: control, internal control, administration, essence, analysis.

Вступ. Використання загальноприйнятих у науці положень, категорій, визначень вважається важливою рисою економічного контролю. Правильне використання та тлумачення понять, з одного боку, дозволяє посилити ефективність контролю через точне смислове відображення предмету, з іншого – обмежує багатозначність розуміння поняття "внутрішньогосподарський контроль".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності поняття внутрішньогосподарський контроль знайшли своє відображення у наукових працях відомих вчених-економістів: Ф.Ф. Бутинця, І.А. Белобжецького, Е.Г. Вайнштейна, І.К. Дрозд, В.Г. Лінника, Є.В. Калюги, Г.Г. Кірейцев, М.М. Коцупатрого, Л.В. Нападовської, Б.Ф. Усача, В.О. Шевчука, М.Я. Штеймана та інші. Проте дані науково-практичні дослідження потребують більш поглибленого розгляду з метою уточнення трактування внутрішньогосподарського контролю.

Виходячи з цього, метою даної статті є ґрунтовне дослідження та уточнення поняття внутрішньогосподарського контролю як основної функції управління сільськогосподарських підприємств.

Відповідно до поставленої мети розв'язувались такі завдання:

- критично проаналізувати тлумачення сутності дефініції "внутрішньогосподарський контроль", приведені у вітчизняних і зарубіжних публікаціях;
- дослідити наукові підходи до розкриття економіко-організаційної сутності внутрішньогосподарського контролю та уточнити його поняття.

Виклад основних результатів дослідження.

Необхідність здійснення контролю в процесі управління обґрунтував А. Файоль в XVII ст. Основоположник класичної школи управління, А. Файоль дав таке визначення контролю: "... контроль полягає в тому, щоб перевіряти, чи все виконується відповідно до затверджених планів, розроблених інструкцій та встановлених принципів. Його ціль – виявити слабкі місця та помилки, своєчасно виправити їх та не допускати повторень. Контролюється все: предмети, люди, дії" [5].

Варто зазначити, що у 20-ті роки XX ст. функція обліку та контролю виокремлювалася теорією у самостійний блок без ототожнення з контрольною. Крім того, акцент було зроблено на тому, що бухгалтерський облік дає інформаційну основу для планування й контролю [8, с. 16]. Дослідженнями встановлено, що частина вчених ототожнювали бухгалтерську та контрольную функції, зокрема: Н. Вейцман, О. Додонов, М. Кипарисов, О. Лозінський, В. Макаров, О. Мухін та О. Нарінський, але були й такі, які додержувались іншої думки. На розмежування бухгалтерської та контрольної функцій у 50-х роках минулого століття вказували такі вчені того часу, як П. Богдашев, М. Вейцман, Г. Дундуков, А. Маргуліс, Є. Пеньков та С. Татур.

Першим, хто поставив перед собою завдання обґрунтування неправомірності ототожнення обох функцій, по праву можна вважати М. Чумаченка. Він заперечував напрям, який склався у теорії практичної діяльності бухгалтерського обліку, сутність якого

полягала в тому, що до завдань обліку відносять контроль за виконанням планових показників. Одним з аргументів М. Чумаченка було те, що завдання контролю виконує не облік за допомогою його процедури, а конкретні працівники, яким визначаються ці роботи не бухгалтерським обліком, а наукою управління [10].

Цей підхід було покладено в основу досліджень проблем бухгалтерського контролю О. Шпігом, який дійшов висновку: "...що всі контрольні можливості окремих елементів методу бухгалтерського обліку і їх взаємозв'язків не включаються в господарський контроль (не поглинаються ним). Якби таке включення здійснилося, облік загубив би право самостійної функції управління" [11]. Аргументація О. Шпіга на той час переконувала в тому, що причини невизнання внутрішньогосподарського контролю, відсутність законодавчого акта як правової його основи, породжені передусім відсутністю єдиної думки вчених з управління до оцінки обліку як до функції управління [8, с. 18].

Дослідженню сутності поняття "внутрішньогосподарський контроль" присвячено чимало праць вітчизняних вчених. Попри те, пропонуються часом діаметрально протилежні погляди на певні питання та теоретичний базис. Однак на сучасному етапі розвитку економіки виникає необхідність наукових досліджень внутрішньогосподарського контролю в умовах функціонування приватної форми власності, який має свої особливості, що впливають на організацію та методику його здійснення.

Результати дослідження показали, що певна кількість авторів внутрішньогосподарський контроль вважають є окремим видом економічного контролю поряд з державним та незалежним (аудиторським) контролем (В.В. Бурцев, Н.І. Дорош, Є.В. Калюга, Н.П. Кузик, Л.П. Кулаковська, В.М. Мурашко, М.І. Протасов, О.А. Петрик, О.І. Шапіро,

Л.С. Шатковська). Ми підтримуємо твердження тих вчених економістів, які вважають, що внутрішньогосподарський контроль є підвидом контролю власника, зокрема: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Л.В. Дікань.

Водночас Білуха М.Т. при трактуванні сутності внутрішньогосподарського контролю зауважує, що контроль здійснюється не лише керівником підприємства, а в більшій мірі службою внутрішнього контролю [1, с. 18].

Жила В.Г. дає своє визначення в якому внутрішньогосподарський контроль за діяльністю внутрішньовиробничих формувань здійснюється на підприємствах, в організаціях і фірмах їх керівниками та спеціалістами, а також штатними контролерами-ревізорами [4, с. 5]. Б.Ф. Усач трактує внутрішньогосподарський контроль, як контроль, що здійснюється власниками, бухгалтерськими, фінансовими та іншими функціональними службами підприємств [9, с. 19].

Одне з найповніших, на нашу думку, визначень внутрішньогосподарського контролю пропонує Дудукалова Г.Н., яка стверджує, що внутрішньогосподарський контроль спрямований на господарську безпеку підприємницької сфери, він являє собою поєднанням економічних і правових умов, які забезпечують стале здійснення фактів господарського життя в тривалій перспективі законними та ефективними методами. Сутність внутрішньогосподарського контролю полягає у забезпеченні збалансованого протікання фактів господарського життя при ефективному і законному використанні економічних ресурсів, зі здійсненням обліку, аналізу та контролю для запобігання загрозам та забезпеченням стабільності функціонування економічного суб'єкта [3, с. 199].

Здійснивши критичну оцінку поглядів авторів ми дійшли наступних результатів (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності внутрішньогосподарського контролю

Трактування внутрішньогосподарського контролю	Кількість авторів	Автори
Елемент (вид, система) економічного контролю	8	В.Д. Андреев, О.В. Замазій, В.А. Лушкін, В.Д. Понікаров, І.В. Ялдін, А.Є. Ачкасов, Л.С. Шатковська, М.Я. Штейман
Система	1	Е.А. Аренс
Система заходів (контрольних дій)	4	Г.В. Булкот, О.В. Кожушко, В. Овсійчук, Е.А. Уткін
Система спостереження і перевірки	9	Я.А. Гончарук, В.С. Рудницький, Й.С. Завадський, О.В. Замазій, Є.В. Калюга, В.М. Мурашко, Т.П. Смержанюк, Т.В. Шрам, В.Є. Труш
Контрольні функції	1	М.Т. Білуха
Контроль за діяльністю	4	А.Н. Изрилиян, Л.Н. Крамаровський, В.Г. Лінник, М.М. Коцупатрий
Контроль в процесі кругообігу коштів	1	Е.Г. Вайнштейн
Комплекс бухгалтерського і управлінського контролю	1	О.П. Погрібна
Контроль здійснюваний функціональними відділами виробничого підприємства	1	М.І. Протасов
Функція управління	2	І.І. Сардачук, С.О. Шохін
Методи і процедури	1	Т.П. Остапчук
«Наглядний» орган	1	Г.В. Булкот
Незалежна оцінка відповідності діяльності підприємства поставленим завданням	1	Ф.Ф. Бутинець
Засіб економічної безпеки підприємства	2	Г.М. Воляник, Г.Н. Дудукалова
Процес	2	Л.В. Дікань, Л.В. Нападовська

Контроль та аудит

Як видно з таблиці, спектр поглядів на внутрішньогосподарський контроль є досить широким, але відповідно до теми даного дослідження, необхідно визначити особливості сутності внутрішньогосподарського контролю. Перш за все, слід зазначити, що більшість авторів розглядають внутрішньогосподарський контроль як елемент економічного контролю та систему спостереження і перевірки, але багато авторів вважають, що внутрішньогосподарський контроль, як вид економічного контролю являє собою систему заходів та є контролем за діяльністю.

Дослідження різних точок зору, а також власне бачення проблеми дозволяє визначити внутрішньогосподарський контроль – як вид економічного контролю власника, являє собою систематичне спостереження та перевірку ефективності використання активів та зобов'язань підприємства, виробництва при найменших витратах, повне збереження майна, профілактика безгосподарності та розкрадання, законність та доцільність господарських операцій та процесів, що здійснюються керівництвом підприємства або уповноваженою ним посадовою особою (органом) з метою формування інформаційних засад прийняття управлінських рішень або їх коригування для досягнення поставлених цілей найбільш ефективним способом.

Наведене нами визначення обумовлене тим, що сутність та зміст внутрішньогосподарського контролю не може бути ґрунтовно розкрито у відриві від сфери управлінської діяльності, яку він обслуговує. Новизна такого визначення полягає в його доступності, повноті та легкості для розуміння.

Висновки. Однією з причин недостатнього розвитку теорії внутрішньогосподарського контролю є відсутність єдності в трактуванні поняття, оскільки науковці не можуть знайти спільних точок зору щодо термінології внутрішньогосподарського контролю. Виходячи із проведеного дослідження ми вважаємо, що внутрішньогосподарський контроль є видом економічного контролю, який здійснює власник.

4 Список використаних джерел

1. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: підручник / М.Т. Білуха. – К.: ПП "Влад і Влада", 1996. – 320 с.
2. Дікань Л.В. Внутрішньогосподарський контроль: конспект лекцій / Л.В. Дікань, Н.М. Шульга. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2005. – 76 с.
3. Дудукалова Г.Н. Концептуальные основы внутрихозяйственного контроля экономических субъектов / Г.Н. Дудукалова // Аудит и финансовый анализ. – 2010. - № 5. - С. 198 – 201.
4. Жила В.Г. Ревізія і аудит / В.Г. Жила. – К.: МАУП, 1998. – 96 с.
5. Крейнер С. Ключевые идеи менеджмента. Мыслители, которые изменили мир менеджмента / С. Крейнер. – М.: ИНФА-М, 2002. – 347 с.
6. Лінник В.Г. Організація обліку і контролю на тваринницьких фермах / В.Г. Лінник, М.М. Коцупатрий. – К.: Урожай, 1991. – 232 с.
7. Нападівська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л.В. Нападівська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
8. Сухарева Л.А. Контроль у діяльності бухгалтера: історія досліджень, стан і перспективи / Л.А. Сухарева // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. - № 5. - С. 15–19.
9. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія: підручник / Б.Ф. Усач. – К.: Знання-Прес, 2001. – 253 с.
10. Чумаченко Н.Г. Экономический анализ и управление производством / Н.Г. Чумаченко. – К., 1969. – 80 с.
11. Шпиг А.А. Проблемы учета и контроля в управлении хозяйственного расчета. – Дисс. ... д-ра экон. наук. / А.А. Шпиг. – М., 1983. – 358 с.
12. Штейнман М.Я. Внутрихозяйственный контроль на сельскохозяйственных предприятиях / М.Я. Штейнман, П.И. Гайдучкий. – М.: Агропромиздат, 1990. – 143 с.